

Tunystyka
charakterystyczne
dane podstawowe.

Prof. dr Walter Hunziker

TURYSTYKA

Charakterystyczne dane podstawowe

Do użytku wewnętrznego

Nakładem Instytutu Turystyki

Warszawa 1973

Tytuł oryginału: "Le tourisme - caractéristiques principales"

Powielono w 100 egz.

w Inst. Turystyki
Wrocław

nr 4/73

TURYSTYKA

Charakterystyczne dane podstawowe

- I. Pojęcie, formy, klasyfikacja socjologiczna i ekonomiczna
- II. Instytucje
- III. Zarys historyczny
- IV. Charakterystyka ekonomiczna
- V. Pozycja w gospodarce narodowej
- VI. Funkcja ekonomiczna
- VII. Przedmiot badań, doktryna i nauczanie

I. Pojęcie, formy, klasyfikacja socjologiczna i ekonomiczna.

Przez turystykę rozumiemy zespół stosunków oraz zjawisk, będących wynikiem podróży i pobytu w określonej miejscowości osób obcych z poza jej obszaru. Pobyt nie powodujący stałego osiedlenia i nie związany na ogół z żadną działalnością dochodową.

Na pierwszy rzut oka, przyglądając się z zewnątrz, turystyka przedstawia się nam jako zjawisko ruchu składającego się z elementu dynamicznego - podróży i elementu statycznego - pobytu. Główny nacisk spoczywa na kwestii pobytu, ku któremu przede wszystkim kieruje się turysta. Ponieważ pobyt na ogół nie przewiduje działalności dochodowej, turysta jest zwykle wyłącznie konsumentem.

1/ Tego samego autora artykuł "Der Fremdenverkehr", który ukazał się w "Handwörterbuch der Sozialwissenschaften", wydanie 43 Stuttgart - Tubinga - Getynga, 1942

Należy jednak brać pod uwagę fakt, że mówi się również o turystyce handlowej i turystyce kongresowej - dwie formy podróży i pobytu, w których element dochodu gra rolę decydującą. Przyjmując, że są to raczej wyjątki w regule, traktowanie ich jako takich w określeniu ogólnym turystyki, byłoby usprawiedliwione.

Jakby nie było, względy i fakty ekonomiczne są związane ze zjawiskiem ruchu. W tym sensie turystyka ma również cechy podłoża ekonomicznego. Ale ponadto turystyka spełnia funkcje wchodzące w zakres higieny publicznej, techniki, kultury laickiej i religijnej, polityki społecznej i polityki we właściwym rozumieniu, które są objęte tym pojęciem w równym stopniu jak aspekty ekonomiki i ruchu.

Zwykłe stosowana klasyfikacja turystyki rozróżnia turystykę wypoczynkową, kuracyjną względnie uzdrowiskową / przypom. tłumacza / i kulturalną. Turystyka społeczna występuje we wszystkich trzech kategoriach, przedstawia ona bowiem zespół stosunków i zjawisk pochodzących z uczestnictwa w turystyce warstw ludności rozporządzających niską siłą nabywczą ludności, której udział stał się możliwy wzgl. ułatwiony dzięki przedsięwzięciom w zakresie społecznym i z tego tytułu łatwo rozpoznawalny.

Turystyki społecznej, która po drugiej wojnie światowej wywiera coraz silniejsze piętno na turystykę ogólną; nie należy utożsamiać z jednej strony z turystyką robotniczą, gdyż nie ogranicza się ona do określonej klasy społecznej ani też z drugiej strony z turystyką masową, jeżeli pod tym pojęciem rozumie się przedsięwzięcia zbiorowe.

W rzeczywistości, w turystyce społecznej formy indywidual-

nej podróży i pobytu, są tak samo brane pod uwagę jak i pozostałe. Czynniki społeczny i polityczno-społeczny, wyróżniający turystykę i przyczyniający się do jej szerszego rozwoju, w dużym stopniu pomogły w zdefiniowaniu jej według kryteriów socjologicznych.

Specyficzna socjologia turystyki, która się wytworzyła, powstała głównie w wyniku funkcji turystyki w sektorach życia przemysłowego jak również, jako odzwierciedlenie zwyczajów i wartości na rynku turystycznym.

Zastosowane metody typów idealnych, umożliwiającą uszeregowanie danego materiału doświadczalnego a w wyniku tego określenie poszczególnych odmian turysty, bez analizowania i określania jego cech indywidualnych. /Hans - Joachim Knobel/.

Turystyka była i będzie w zasadzie przedmiotem rozważań i badań ekonomicznych, należy jednak być świadomym, że chodzi tu tylko o aspekt częściowy tej sprawy jako że turystyka jest związana z ekonomią jedynie przez swe powiązania rynkowe i zjawiska o charakterze ekonomicznym wewnętrznym i zewnętrznym.

II. Instytucje

Przedsiębiorstwa turystyczne tworzą szeroką bazę instytucji turystycznych. Dołączyć do nich należy organizacje i czynniki, które się zajmują bezpośrednio lub pośrednio turystyką.

Za przedsiębiorstwa turystyczne uważamy jednostki gospodarcze w tym również gospodarstwa specjalnej i indywidualne, które przy pomocy stałego operowania odpowiednio przystosowanymi środkami produkcji - dążą do dostarczania w sposób ekonomiczny, dóbr i usług turystycznych.

Zróżnicowanie, zależnie od świadczeń i nawet świadczenia

tak zwane podstawowe, ponieważ są oferowane konsumentowi bezpośrednio, mamy w pierwszej grupie, są to przedsiębiorstwa, dostarczające zakwaterowanie, rozrywki oraz usługi specjalne /przewodników turystycznych, pilotów, tłumaczy, instruktorów sportowych itd/. W drugiej grupie są przedsiębiorstwa podróży - nicze /usługi specjalne, przedsiębiorstwa transportu turystycznego, tragarze, kurierzy itd./, a w trzeciej grupie, przedsiębiorstwa, które pracują dla podróży i pobytu, sprzedają pamiątki, broszury itd., zajmują się propagandą turystyki /wzro- szenia aktywizacyjno-rozwojowe itd/, reklamą turystyki, udzie- lają informacji, finansują turystykę /banki turystyczne, biura podróży itd./ oraz ubezpieczeniom turysty.

Nawet gdy się często spotyka kombinacje tych świadczeń pochodzących z wytwórczości, handlu lub usług - to w każdym przypadku cechą dominującą przedsiębiorstw turystycznych jest obsługa turystów. Organizacje turystyczne pośredniczące między przedsiębiorstwami lub kierujące nimi mogą być sklasyfikowane bądź w układzie poziomym bądź też w pionowym. Ote klasyfikacja według której możemy uszeregować zarówno poziomo jak i pionowo, poszczególne organizacje i to zarówno prywatne jak i publiczne o charakterze międzynarodowym, krajowym i miejscowym.

1. Organizacje poziome

/Organizacje zawodowe i usługowe/

1.1. Organizacje krajowe

1.11 Organizacje prywatne

/transport, hotelarstwo, biura podróży itd/

1.12. Organizacje publiczne

/w tym sensym zakresie, na przykład w krajach soc- jalistycznych/

1. 2 Organizacje międzynarodowe

1.21 Organizacje prywatne

/np. AIH, FUAAY, HO-RE-CA, AIT/

1.2 Organizacje publiczne

/organizacje zawodowe międzynarodowe krajów
socjalistycznych/

2. Organizacje pionowe

2.1. Organizacje krajowe

2.11 Organizacje prywatne

2.111 o charakterze lokalnym

/towarzystwa rozwoju, zrzeszenia aktywizacyjne
stowarzyszenia wspólnoty interesów itd./

2.112 o charakterze regionalnym

/biura i stowarzyszenia regionalne/

2.113 o charakterze krajowym

/stowarzyszenia i urzędy krajowe/

2.12 Organizacje publiczne

2.121 o charakterze lokalnym

/urzędy i administracje turystyczne/

2.122 o charakterze regionalnym

/urzędy i administracje regionalne turystyczne/

2.123 o charakterze krajowym

/dyrekcje, urzędy narodowe, centrale, konsularia-
ty, ministerstwa turystyki/

2.21 organizacje międzynarodowe

2.21 Organizacje prywatne

/np. FITEC, BITS/

2.22 Organizacje publiczne

/np. UIOOT lub OMT, CODE/

Właściwością zrzeszonych organizacji narodowych krajowych o charakterze prywatnym jest uleganie w mniejszym lub większym stopniu wpływom władz w zależności od struktury politycznej danych krajów. Wpływ ten rośnie w miarę niemożności całkowitego przejmowania przez zainteresowane organizacje zadań propagandy narodowej lub zbliżonych funkcji tego typu. Zamiast więc jakiegoś centralnego związku lub stowarzyszenia zrzeszającego zainteresowanych mamy wtedy dyrekcję turystyki, konsariat d/a turystyki lub urząd turystyczny. W Europie możemy zacytować przykłady Belgii, Francji, Włoch, Hiszpanii, Portugalii i Grecji.

Na szczeblu międzynarodowym, OMT zostało stworzone jako organizacja międzyrządowa celem zastąpienia UIOOT, zrzeszenia międzynarodowego centralnych organizacji krajowych turystyki o charakterze zarówno prywatnym jak i publicznym.

III. Zarys historyczny

Prawie wszystkie formy nowoczesnej turystyki, w tym również wycieczki organizowane do Egiptu - były już znane w czasach rzymskich. Jak w wielu innych dziedzinach, wędrówki narodów spowodowały całkowity zanik tej gałęzi kultury. W czasach średniowiecznych, widziny coraz bardziej rozwijający się ruch osób udających się do kapielisk równocześnie z ruchem kleryków podróżujących w celach kształceniowych.

Przejęcie do czasów nowoczesnych nie odbywało się w epoce wielkich odkryć w wieku Oświecenia, który usposobił unysły do turystyki - inspirowanej przez przyrodę. Prekursorami byli przyrodnicy o skłonie takiego Alberta de Haller, który w 1732 roku opublikował swój poemat "Alpy". Jego wezwanie do powrotu do natury zostało podjęte przez Jana Jakuba Rousseau, głównie w jego "Nowej Hôloizie", którą można uważać za kla-

syczny twór nowoczesnej turystyki i który nie tylko stworzył tamę dla utworów tego samego typu, ale równocześnie na przełomie XVIII i XIX wieku zapoczątkował ruch turystyczny, szybko rozwijający się i skierowany przede wszystkim w stronę Szwajcarii, która stała się wkrótce obszarem wypoczynkowym Europy " Playground of Europe".

Ruch ten rozwijał się równocześnie dzięki temu, że dobrobyt materialny powiększał się jak lawina pod wpływem uprzemysłowienia, wywodzącego się z Anglii, które było o tyle istotne dla turystyki, że powodowało przyrost ludności a przede wszystkim przyczyniało się do stopniowej poprawy warunków podróżowania, zakwaterowania i wyżywienia.

Decydującym był fakt, że od początku XIX wieku transport drogowy i śródlądowy rozwijał się w wybitny sposób, gdy jednocześnie skromne kwatery, najczęściej na plebaniach, były zastępowane hotelami; w ten sposób w rejonach turystycznych Szwajcarii, które były początkowo najbardziej odwiedzane, a z międzynarodowego punktu widzenia, stanowiły przedmiot największego zainteresowania, wybudowano w 1812 roku oberżę Rigi - Klösterli w środkowej Szwajcarii a w 1832 roku pierwszy hotel na wyżynie berneńskiej na Faulhorn.

Okres między połową XIX wieku a początkiem pierwszej wojny światowej charakteryzował się dalszym przyrostem ludności i poprawą jej warunków bytowych jak również szczególnie ważnymi zmianami w dziedzinie transportu i zakwaterowania. Dyliżans pocztowy ustąpił miejsca nowemu doskonałemu środkowi masowego transportu. Pod koniec XIX wieku wyrosły z ziemi te hotele - pałace, z przepychu których korzystało nowo-wzbogacone mieszczaństwo, by dorównać tym sferom, które

wtedy nadawały ton arystokracji dworskiej, korpusowi oficerskiemu i wielkim właścicielom ziemskim. Nowe rejony i kraje zostały włączone do tras turystycznych.

Liczba turystów doszła do cyfry, która przez dłuższy czas nie została powtórnie osiągnięta, gdyż obiecujący rozwój został zahamowany kompletnie w 1914 roku. Nastąpiły lata kryzysu, które pomimo kilku przelotnych popraw, przedłużyły się aż po drugą wojnę światową i trwały aż do rozpoczęcia "programu rekonstrukcji europejskiej".

Począwszy od 1950 roku, turystyka odżyła we wszystkich cywilizowanych krajach i osiągnęła bez wyjątku, do tego czasu nieznane rozmiary. Dobrobyt ekonomiczny, polepszenie warunków transportowych wszelkiego rodzaju, a szczególnie drogowych i powietrznych były podstawą tej odnowy. Znaczenie społeczne turystyki przyczyniło się do tak dużego ogólnego rozwoju turystyki, jakiego w ogóle się nie spodziewano. Podaż nie nadążała za popytem, szczególnie na odcinku bazy noclegowej. Trzeba było znaleźć nowe formy zakwaterowania jak domy, mieszkania i ośrodki /wioski/ wypoczynkowe, campingi i miasteczka namiotowe, ażeby choć w pewnym stopniu zaspokoić najpilniejsze potrzeby.

Komitet turystyczny OECE w swoim raporcie o turystyce europejskiej 1960 roku doszedł do wniosku, że ruch turystyczny krajów członkowskich "ustabilizował się" w ramach rocznego przyrostu od 6 do 10 % i że był znacznie mniej wrażliwy, niż dawniej na fluktuacje ekonomiczne i polityczne.

W rezultacie, ta ekspansja ruchu turystycznego przyjazdowego dała się odczuć przede wszystkim w krajach rozwijających się, natomiast w rejonach turystycznych już ustalonych, nie osiągnęła poprzednich rozmiarów. Jej siły przewodnie pozostały

te same z punktu widzenia zarówno bodźców zewnętrznych jak i wewnętrznych. Oto one :

1. Czynniki zewnętrzne ekspansji

1.1. Nacisk demograficzny

1.2. Dobrobyt ekonomiczny

1.3. Rozwój transportu i zakwaterowania

1.4. Wzrastający wpływ środków masowego przekazu

2. Czynniki wewnętrzne ekspansji

2.1. Demokratyzacja i popularyzacja turystyki

2.2. Wzrost aktywności ruchowej /"nobilności"/ turystyki

2.3. Zwiększenie sezonowości i prądów mody w turystyce

2.4. Zmiany zwyczajów turystycznych

IV. Charakterystyka ekonomiczna

Z punktu widzenia sezonowości, ekspansja ruchu turystycznego doprowadziła do nasilenia jego częstotliwości, szczególnie w miesiącach letnich. Choć nie można zaprzeczyć istnieniu tendencji do "konfekcji" /wzgl. "uniformizacji" przyp. tłum./ są jednak czynione skuteczne wysiłki przeciwko niej w celu zindywidualizowania świadczeń przez zróżnicowanie oferowanych usług. Zauważa się to we wszystkich sektorach, głównie w dziedzinie bazy noclegowej przez stwórczenie systemu wielorakich kwater przystosowanych zarówno do potrzeb jak i do możliwości finansowych turystów.

Poprawa osiągnięta w dziedzinie środków transportu, doprowadziła do zwiększenia aktywności ruchowej turystów, która z czasem przerodziła się w upojenie ruchem; podróżowanie, stając się celem samym w sobie. Jednym ze skutków tej ewolucji,

stał się fakt skrócenia średniej czasu pobytu - jeszcze bardziej podkreślany przez udział w turystyce warstw ludności, rozporządzającej niską siłą nabywczą; inne zjawisko charakterystyczne, które można nazwać demokratyzacją turystyki i któremu towarzyszy w sposób nieunikniony zmniejszanie się średniej wydatków turystycznych, co nie oznacza bynajmniej, że wpływ i dochód z turystyki uległy ogólnemu obniżeniu.

Z powodu rozwoju turystyki wszczepił i włączył problem jej umiejscowienia nabrał wielkiego znaczenia. Oczywiście uważny obserwator był od początku świadom ważności odpowiedniego ukierunkowania umiejscowienia turystyki. Ale dopiero w ostatnich latach zaczęto uznawać, że stacja względnie miejscowość turystyczna jest ośrodkiem posiadającym własny charakter, punktem przyciągania /"centro di attrazione turistica" Angelo Mariotti/ wokół którego turystyka kształtuje się i rozwija w sposób zdecydowany i który przejawia często aspekt ekonomiczny quasi przedsiębiorstwa, szczególnie tam gdzie istnieją specjalne organy /administracja pobytu/ i poza tym uregulowane systemy finansowe /taksa pobytowa i uzdrowiskowa/.

Punktem, który wzbudził zainteresowanie nauki i polityki turystycznej po drugiej wojnie światowej była sprawa lokalizacji turystyki. Zostało to spowodowane faktem, że we wszystkich krajach turystycznych pojawiło się w planach krajowych znaczne zwiększenie ilości i zróżnicowanie rejonów i miejscowości turystycznych, co odpowiadało podobnym tendencjom rozwojowym turystyki.

Na płaszczyźnie międzynarodowej można było zauważyć podobne zjawisko. Jeżeli w połowie XIX wieku Szwajcaria była jeszcze jedynym prawie "Payground"-em turystycznym, to w drugiej połowie ubiegłego stulecia takim ośrodkiem skupiającym

turystykę międzynarodową, aczkolwiek ograniczoną do pewnych, uprzywilejowanych klas społeczeństwa, stały się śródziemnomorskie wybrzeża Francji i Włoch. Na przełomie stulecia wchodzi kolejno na arenę Egipt. Później rozwój sportów zimowych w pierwszych latach XX wieku doprowadził do międzynarodowego podziału pracy, w tym sensie, że ta sama dystyngowana klientela, która wiosną i latem odwiedzała uniarkowane klimatyczne rejony Morza Śródziemnego, spędzała zimą w wielkich ośrodkach sportowych w Alpach, znowu głównie w Szwajcarii.

Już przed pierwszą wojną światową ilość krajów i rejonów otwartych dla międzynarodowej turystyki zwiększyła się znacznie. Ta ewolucja uwydatniła się po konflikcie. Właściwie każdy cywilizowany kraj starał się o przyznanie mu walorów rejonu turystycznego. Tym niemniej, zaczęły się pojawiać i ugruntowywać coraz bardziej pewne strefy, w których koncentrowała się turystyka międzynarodowa. W ten sposób turystyka europejska w okresie od wiosny do jesieni kierowała się głównie ku rejonom śródziemnomorskim; jej oś północ-południe stale się wzmacnia i wydłuża. Do tego trzeba dodać ruch turystyczny ze Stanów Zjednoczonych do Europy, a szczególnie wzrastający ruch międzynarodowej turystyki letniej w kierunku północnych krajów Europy, jak również do rejonów alpejskich Niemiec, Austrii, Francji i Szwajcarii. Te ostatnie stały się przede wszystkim ośrodkami turystyki zimowej, która zwiększała się z roku na rok, szczególnie w miejscowościach wysokogórskich, gdzie śnieg był zapewniony.

Zwiększający się ruch turystyczny w Stanach Zjednoczonych zasila ośrodkami krajowymi Kalifornii i Florydy także Meksyk i pobliską Kanadę, która może się poszczycić jedną z większych

liczb zagranicznych turystów. Z kolei idą Ameryka Południowa, Hawaje i Japonia, w których powstały rozwijające się rejony turystyczne. Również niektóre strefy Afryki, jak na przykład Kenia i Narodowy Park Kruegera, a praktycznie cała Afryka - rejon pełen zasobów dla turystyki międzynarodowej oraz Bliski Wschód, w tym Japonia, są zasilane zwiększającym się ruchem turystycznym. Konieczność wyposażenia tych nowych ośrodków docelowych dała początek wzrastającej liczbie analiz opracowywanych przez wyspecjalizowanych w tej dziedzinie rzeczoznawców. Od czasu drugiej wojny światowej a przede wszystkim od 1950 roku, w koncepcji rozwoju przestrzennego turystyki zaszły głębokie zmiany. Naturalnie, że i teoria lokalizacji turystyki poszła w ślad za tymi zmianami. Ewolucja ta była możliwa po odrzuceniu klasycznej teorii lokalizacji G.von Thunena i przyjęciu szerszych pojęć przestrzennych.

Zastosowano nowe metody w tym względzie - jedna nastawiona w kierunku geografii - druga w kierunku ekonomii i ekonometrii. Oczywiście pierwsza przejawia się głównie w formie opisowej. Pomimo to, pozwoliła ona na dokładne scharakteryzowanie rejonów i miejscowości turystycznych z punktu widzenia ich odrębności, jak i ustalenia odpowiedniej klasyfikacji i nomenklatury /P.Defert/. Przy pomocy koncepcji ekonomicznej stało się możliwe zastąpienie pojęcia ośrodka turystycznego pojęciem jednostki rynku turystycznego /F.Geigant/ i nawet dojście do teorii ekonometrycznej, opartej na składnikach podróży: odległości, wydatki i znośnienie /H.Todt/. Dzięki temu postępowi z punktu widzenia naukowego, a przede wszystkim teoretycznego - w dziedzinie turystyki mogło się rozwinąć planowanie regionalne i miejscowe, coraz bardziej przystosowane do jej potrzeb.

Wraz ze wzrastającą ekspansją turystyki studia planistycz-

ne a przede wszystkim z zakresu zagospodarowania przestrzennego podejmowane przez instytuty i wyspecjalizowanych rzeczoznawców nabrały decydującej wagi dla tworzenia, przeobrażenia oraz rozwoju rejonów i miejscowości turystycznych. Bardziej liczne i dokładne dane pozwoliły im posługiwać się niektórymi ogólnie ważnymi współczynnikami, spośród nich cytujemy następujące dwa przykłady :

$$a/ \text{Wskaźnik turystyczny} = \frac{1 \times 100}{h}$$

w którym 1 = ilość łóżek

h = ilość użytkowników

$$b/ \text{Wskaźnik obłożenia} = \frac{n \times 100}{1 \times j}$$

w którym n = noclegi

1 = łóżka /zarejestrowane lub rozporządzone/

j = dni /okres eksploatacji/

Ostatni współczynnik określa wykorzystanie pojemności wyrażonej liczbą łóżek. Przedstawia ona szczególne znaczenie zarówno dla przedsiębiorstwa jak i dla miejscowości, rejonu lub kraju turystycznego.

Dla rejonów a przede wszystkim miejscowości turystycznych problem środowiska otaczającego stał się jednym z najbardziej ważkich, i to w rozumieniu zarówno klimatyczno-fizycznym jak i psychicznym, w którym rozwija się turystyka.

Nie ulega żadnej wątpliwości, że z tego punktu widzenia środowisko odgrywało we wszystkich epokach decydującą rolę dla poszczególnych gałęzi turystyki. Pojęcie środowiska i jego

problematyka rozszerzyła się jednak w następstwie wpływu dwóch głównych czynników tj. : żywiołowej ekspansji ruchu turystycznego poczynszy od 1950 roku, a z drugiej strony narastających trudności, które miały miejsce z przystosowaniem urządzeń turystycznych do szybkiego i olbrzymiego wzrostu zapotrzebowania. Tutaj jak i w innych gałęziach działalności, zagadnienia środowiska nie ograniczają się tylko do kwestii technicznych. Są one znacznie bardziej obszerne i obejmują również aspekty fizjologiczne, psychologiczne, architektoniczne, prawnicze i ekonomiczne - te ostatnie wzrastające w swej objętości i ostrości do wyniarów prawie astronomicznych, przyjmując że nakłady potrzebne dla zabezpieczenia odpowiedniego otoczenia, dochodzą do sum wydatkowanych przez wielkie mocarstwa na cele wojskowe.

Zagadnienie obszarów turystycznych przybrało nowe wymiary wraz z włączeniem do nich krajów "na drodze rozwoju" i od-
kąd przyznano im specjalną funkcję, którą się chełpi turystyka w tych krajach i rejonach. Funkcja ta przejawia się w serii nakazów ekonomicznych, którym turystyka doskonale odpowiada : oto kilka z nich :

- a/ wykorzystanie surowców danego kraju,
- b/ koszty porównawcze zasobów i usług turystycznych, inaczej mówiąc "terms of tourist trade" które są szczególnie korzystne dla "krajów na drodze rozwoju",
- c/ fakt, że produkcyjne wyposażenie turystyczne może być w znacznej mierze dostarczone przez dany kraj,
- d/ dochód z turystyki jest szczególnie ważny z punktu widzenia bilansu płatniczego
- e/ niezaprzeczalna korzyść społeczna wynikająca z inwestycji turystycznych,

f/ w końcu, wprowadzenie i ugruntowanie turystyki odpowiada nakazowi zrównoważonego wzrostu.

Te rozważania doprowadziły czynniki odpowiedzialne, zarówno oficjalne jak i prywatne do stopniowego włączenia turystyki do wielostronnej i dwustronnej pomocy udzielanej krajom na drodze rozwoju. Uznano również, że najbardziej skutecznymi formami tej pomocy są z jednej strony studia planowania i zagospodarowania przestrzennego na szczeblu regionalnym i miejscowym, podejmowane przez wykwalifikowanych ekspertów a z drugiej strony kształcenie personelu turystycznego i hotelarskiego z tym, że personel niższy powinien być kształcony na miejscu a kadry, przede wszystkim te wyższe, w odpowiednich instytutach krajów posiadających już rozwiniętą turystykę.

V. Pozycja turystyki w gospodarce narodowej

Znaczenie turystyki dla gospodarki narodowej stawia przede wszystkim sprawę jej zależności od struktury i ewolucji dochodów. Na wstępie należy stwierdzić, że taka zależność istnieje. Można nawet przyjąć, że zgodnie z prawem Engel - Schwabe, konsumpcja turystyczna na skutek wzrostu dochodów wzrasta w stopniu większym niż proporcjonalnie do tej zmiany. Natomiast, kiedy ten ruch się zaczyna i jakie rozmiary przybiera mogą nam tylko powiedzieć dokładne badania takie, jakie przeprowadzał G. Menges dla NRF i Szwajcarii na szerokiej i matematycznie pewnej bazie. Rezultat tych badań ankietowych przeprowadzonych po raz pierwszy wskazuje zgodnie, że nowoczesna turystyka jest określona w sposób decydujący przez poziom dochodów. Menges posuwa się do twierdzenia, że jest to wyłącznie kwestia dochodów i że turystyka uniezależniła się od warunków czasu, mody jak i innych wpływów.

Udział konsumpcji turystycznej w NRF /2/
w miliardach RM/DM lub w %

Okres	Konsumpcja turystyczna	Produkt spo- żeczny netto po cenach rynkowych	Udział konsumpcji turystycznej w procentach
1924 - 1932	26,43	363,6	7,3
1933 - 1938	13,51	254,0	5,3
1924 - 1938	39,94	617,6	6,5
1949 - 1957	73,07	1.184,6	6,2
Razem	113,01	1.802,7	6,3

Po wojnie stosunek między ewolucją dochodu a ewolucją turystyki przedstawia, na dłuższą metę, zwiększenie się średniego dochodu ludności niemieckiej przez zwiększenie się siły nabywczej marki z 1928 roku / = 1,46 DM w siłę nabywczą w 1956 r / co doprowadziło do postępu turystyki miejscowej o mniej więcej 250.000 dni pobytowych. Konsekwentnie, badania wypuklają fakt, że funkcja konsumpcyjna turystyki w NRF, inaczej mówiąc część zmiennych wartości całkowitego dochodu narodowego przeznaczona

2/ Menges G. "Die touristische Konsumfunktion Deutschlands 1924-1957" w "Freundenverkehr in Theorie und Praxis" broszurka pamiątkowa dla Waltera Hunzikera, wydane przez Fédération Suisse du Tourisme, Berne 1959.

dla turystyki, była niestałą od dłuższego czasu, i że od końca wojny do 1957 roku była mniejsza niż, w obojętnie którym roku, między 1924 a 1932. Główne powody tego to : z jednej strony - konkurencja dóbr konsumpcyjnych, a z drugiej strony demokratyzacja turystyki. Następnie, jednak sytuacja się stopniowo poprawiła, w tym sensie, że zwiększyła się "tendance - limite" turystyki do konsumpcji; w Szwajcarii była ona zawsze słabsza niż w Niemczech, zarówno przed, jak i po wojnie.

Im bardziej turystyka się umacniała i stabilizowała, tym ważniejszą stawała się dla gospodarki narodowej. Dotyczy to przede wszystkim jej funkcji wyrównawczej, niezwykle cennej; gdy się wprowadza przenysk turystyczny do rejonów pozbawionych innych możliwości zatrudnienia ludności miejscowej /wzgl. w ograniczonym zakresie/ /rejonu górskie na przykład/; włącza się je coraz bardziej w obieg ekonomiczny przez przeciwdziałanie wyludnieniu i nadmiernej koncentracji ekonomicznej w miastach i ośrodkach przemysłowych. Poza tym zapotrzebowanie, które pobudza, prowadzi w efekcie, do korzystnego rozszerzenia i zróżnicowania rynku lokalnego i regionalnego, co z kolei stymuluje i aktywizuje gospodarkę zarówno na ograniczonym obszarze geograficznym jak też bardziej rozległym.

Warstwy klas średnich i rzemieślniczych tylko na tym korzystają a dane rejonu osiągać większą stabilizację ekonomiczną.

Rezultaty turystyki, o ile ona wykracza poza granice kraju, są najbardziej widoczne w bilansie płatniczym. Rozpoznano to bardzo wcześnie i w dalszym ciągu poświęca się temu szczególną uwagę.

Niech nam będzie wolno odtworzyć poniżej dane liczbowe OCDE odnoszące się do dochodów i wydatków turystycznych w 1960 i w 1970 roku w krajach członkowskich tej organizacji.

Tabela Nr 2.

Dochody i wydatki turystyczne 1960 i 1970

krajów członkowskich OCDE /w milionach \$ USA/ 3/

Dochody turystyczne		Wydatki turystyczne		
	1960	1970	1960	1970
	1	2	3	4
N R F	398	1.024	631	2.493
Austria	232	999	61	323
Belgia	110	348	138	492
Dania	107	314	74	273
Hiszpania	297	1.681	50	138
Finlandia	17	129	39	95
Francja	500	1.189	263	1.057
Grecja	51	194	19	55
Irlandia	111	186	42	100
Islandia	1	5	3	7
Włochy	642	1.639	94	727
Norwegia	51	158	55	152
Holandia	132	421	127	598
Portugalia	26	240	13	98

3/OCDE. "Międzynarodowa turystyka i polityka turystyczna w krajach OCDE". Ewolucja turystyki w krajach członkowskich OCDE w w 1971 roku i w ciągu pierwszych miesięcy 1972 r." Raport przyjęty przez Komitet Turystyczny OCDE w lipcu 1972 roku. Paryż 1972, stron 93.

	1	2	3	4
Zjednoczone Królestwo Wlk. Brytanii	473	1.039	521	924
Szwecja	67	144	88	482
Szwajcaria	365	905	148	427
Turecja	6	51	8	47
Razem kraje europejskie OCDE	3.586	10.666	2.374	8.488
Kanada	433	1.192	646	1.401
St. Zjednoczone	919	2.319	1.750	3.953
Japonia	40	232	41	315
Ogółem kraje OCDE	4.978	14.409	4.811	14.157

% od 1, 2, 3 i 4

w stosunku do eksportu
i importu dóbr i usług

Kraje europejskie OCDE

5,2 5,8 3,6 4,7

Ogółem kraje
OCDE

4,6 4,9 4,7 5,0

Dodajmy cyfry bilansu płatności turystycznych w Szwajcarii za lata 1958, 1970 i 1971, które są szczególnie interesujące z dwóch powodów : po pierwsze porównanie dochodów i wydatków z roku 1971 z rokiem 1958 odzwierciedla niezwykłą ekspansję

turystyczną i rosnące wpływy inflacji w tym okresie po drugiej cyfry te pozwalają ocenić udział dwóch dektorów - pobyto-
wego i transportowego

Tabela Nr 3.

Bilans turystyczny Szwajcarii w latach 1958, 1970
i 1971 w milionach franków szwajcarskich ^{4/}

<u>Przychód</u>	1958	1970	1971
Pobyt	1.033	3.166	3.600
Transport	252	734	850
Razem	1.285	3.900	4.450
<u>Wydatki</u>			
Pobyt	429	1.334	1.512
Transport	86	506	663
Razem	515	1.840	2.175
<u>Aktywa</u>			
Pobyt	604	1.832	2.088
Transport	166	228	187
Razem	770	2.060	2.275

4/ Federalne Biuro Statystyczne. "Szwajcarska turystyka 1971"
Statystyki Szwajcarskiej, zeszyt 485, Berne 1972 stron 25

Odnosnie struktury bilansu płatności turystycznych, podkreślany specjalnie bilans typowy Międzynarodowego Funduszu Monetarnego /FMI/, w którym rachunek "podróże" obejmujący wydatki turystyczne układa się w sposób następujący: 5/

1. Wydatki włączone

- a/ Wydatki turystów odnoszące się do podróży handlowych i podróży wypoczynkowych
- b/ Wydatki wycieczkowiczów dokonywane zarówno w czasie postoju statków rejsowych w porcie jak również przy przekraczaniu granicy
- c/ Wydatki osobiste dyplomatów zagranicznych oraz personelu obcych sił zbrojnych odwiedzających kraj, lecz stacjonujących w innych państwach zarówno jak i wydatki osobiste zagranicznych urzędników będących w podróży zleconej w danym kraju.
- d/ Opłaty wpisowe i inne wydatki ponoszone przez osoby przybyłe na studia w zakładach naukowych /pod warunkiem, że te osoby nie są uważane za przebywające stale w tym kraju/
- e/ Wydatki osób przybyłych dla leczenia wzgl. kuracji.

2. Wydatki wyłączone

- a/ Wydatki załóg samolotów, będących nieszkańcami innych krajów /wydatki te należy włączyć do rubryki "transport"/
- b/ Wydatki dyplomatów zagranicznych i członków obcych sił zbrojnych stacjonowanych w danym kraju jak również osób pracujących zawodowo w tym samym kraju

5/FMI: "Podręcznik bilansu płatniczego" /"Balance of Payment Manual" 3-cie wydanie, Waszington D.C. 1961
C.N.U.C.E.D. - Konferencja Narodów Zjednoczonych w spr. handlu i rozwoju, Genewa: "Wytyczne dot. wprowadzenia statystyk turystycznych" Narody Zjednoczone, Nowy York, 1971 stron 13.

- c/ Wydatki celem nabywania aktywów finansowych /na przykład kupno ziemi i innych nieruchomości, kupno akcji/
- d/ Zakupy poczynione przez osoby przyjezdne w czasie podróży w celach handlowych i łączące się z tymi sprawami./Podróż mająca na celu poczynienie tych zakupów a nie odwrotnie/
- e/ Prowizje wpłacane hotelom i innym zakładom /z wyłączeniem przedsiębiorstw, które zajmują się transportem międzynarodowym/ a pochodzące od miejscowych agencji podróży
- f/ Opłaty wizowe i inne opłaty administracyjne pobierane bezpośrednio przez konsulaty i inne placówki oficjalne, istniejące w kraju goszczącym /opłaty lotniskowe i inne płatne przy wyjeździe i przyjeździe mogą być sklasyfikowane jako opłaty transferowe. Opłaty pobierane od turystów jako personalne lub pobytowe, powinny być włączone do wydatków osób przyjezdnych i zapisane w rubryce "podróże"/
- g/ Opłaty za bilety międzynarodowe podróżnych płatne miejscowym biuram transportowym /w każdym wypadku jeżeli to będzie możliwe wpływy i wydatki dotyczące biletów międzynarodowych powinny być zaksięgowane osobno w podrubryce "transport" bilansu płatności/.

Jeżeli powołujemy się na znaczenie wartości tworzonej, takiej jaką się otrzymuje przez dodanie zarobków personelu /wynagrodzenie pieniężne oraz w naturze i napiwki/, oprocentowanie kapitałów i pensję przedsiębiorcy, żeby ocenić funkcję turystyki w gospodarce narodowej a szczególnie jej produktywności, stwarza ona lepsze możliwości dla niektórych sektorów,

na przykład dla hotelarstwa, jednak nigdzie dla całości, - bardzo zróżnicowanej zresztą - wszystkich narodowych przedsiębiorstw turystycznych.

Ten częściowy aspekt wskazuje, że nawet w krajach wybitnie turystycznych, wartość turystyczna utworzona pozostaje mocno w tyle w bilansie płatności, jeżeli dany kraj jest jednocześnie wysoko uprzenysławiony. W ten sposób w Szwajcarii osiągnęła ona mniej niż 5 % produktu społecznego netto /wartość rynkowa/.

Proporcje są większe dla rejonów nastawionych raczej na rolnictwo. Ponieważ turystyka należy do gałęzi gospodarczych, które nadają się na reorientację w krajach na drodze rozwoju, jej wartość tworzona będzie odgrywała większą rolę, o ile się nie forsuje jednocześnie uprzenysławienia w tym ostatnim wypadku, udział turystyki w wartości tworzonej będzie się zmniejszał.

Należy rozpatrzyć przy okazji, ważny problem efektu mnożnikowego w turystyce. To zjawisko jest wynikiem faktu, że wydatki turystów nie przestają się przetwarzać na różnych etapach ich wędrówki poprzez gospodarkę w dochód, które są następnie kolejno wydatkowane, dając w ten sposób nowe dochody i tak dalej, aż do momentu, kiedy powstają "ucieczki"; na przykład wydatki na import albo celni tezauryzacji, które eliminują definitywnie pieniądze turystów z obiegu ekonomicznego. Z tego wynika, że im więcej pieniędzy turystów, zmienia właściciela, ażeby być za każdym razem wydatkowanym na nowo,

tych więcej wpływ turystyki na gospodarkę staje się wyczuwalny.

Amerikanin H.G. Clement, po raz pierwszy zmierzył działanie wydatku turystycznego na aktywność ekonomiczną rejonów Pacyfiku i Dalekiego Wschodu ^{6/}

W badaniach swoich podążał on śladem początkowego wydatku turystycznego 1000 \$ w czasie jednego roku poprzez różne sektory ekonomiczne. Oto wynik podsumowania jego badań.

Tabela Nr 4

Wydajność roczna w przybliżeniu. 5 transakcji
z początkowego wydatku turystycznego 1000 \$

według Clement

Kategoria wydatków	Wydatki początkowe 1	Wydatki transakcji 2 - 5	Wydatki całkowite	Wydajność roczna na \$ /Mnożnik/
	\$	\$	\$	\$
1	2	3	4	5
Zakwaterowanie	250	604.50	854.50	3.42
Wyżywienie, napoje	320	731.50	1.051.50	3.28
Zakupy	250	537.-	787.-	3.15
Rozrywki	100	236.50	336.50	3.365
Transport miejscowy	50	103.-	153.-	3.06
Różne	30	60.-	90.-	3.00
	1.000	2.272.50	3.272.50	3.27

Z powyższego wynika, że 1 \$ wydany przez turystów w tym rejonie, wywołał w czasie jednego roku aktywność ekonomiczną

6/ US Department of Commerce: "Przyszłość turystyki na Pacyfiku i na Dalekim Wschodzie" przygotowane przez Cheechi Spółkę dla Departamentu Handlu Stanów Zjednoczonych i wspólnie finansowane przez Pacific Area Travel Association. Napisane przez Harry G. Clement, vice prezes Cheechi Spółki, Washington D.C. - US Government Office Washington D.C. 1961.

równą 3,27 $\%$ i w konsekwencji mnożnik osiągnął cyfrę 3,27. Clement dochodzi do następującej ogólnej formuły mnożnika turystycznego :

$$k = \frac{1}{1 - \frac{\Delta C}{\Delta R}} = \frac{1}{1 - \frac{2'272,5}{3'272,5}} =$$

= 3,27 dla pięciu transakcji

Gdzie

ΔC = wzrost konsumpcji

ΔR = wzrost dochodu

$\frac{\Delta C}{\Delta R}$ = marginesowa tendencja do wydatkowania

Nie ulega wątpliwości, że ogólna idea operowania omawianym mnożnikiem jest prosta w swojej zasadzie, ale jest nie mniej prawdziwe, że okazuje się ona niezwykle złożona w zastosowaniu. Dlatego krytyka podniosła kilka zastrzeżeń przeciw Clementowi i podkreśliła, że operowanie tym mnożnikiem może być utrudnione przez pewne zjawiska, między innymi, zwyżkę kolejnych cen w okresie zwiększenia popytu w czasie i przestrzeni przy względnej stabilności podaży. Pomimo to wypośrodkowanie mnożnika turystycznego wydaje się możliwe dla ograniczonego rejonu turystycznego o stosunkowo prostej strukturze, który dysponuje odpowiednią statystyką ekonomiczną.

VI. Funkcje ekonomiczne

Do momentu pierwszej wojny światowej, turystyka rozwijała się na zasadzie wolnej konkurencji i ekonomii, poddanej samo - regulacji. Niewiele miejsca pozostawiono państwu dla polityki turystycznej, która była głównie domeną prywatnych organizacji. Państwo hołdowało ogólnie idei nieinterwencji.

Od pierwszej wojny nastąpił jednak zwrot. Trudności gospodarcze, które spowodowała i które doprowadziły do protekcjonizmu, sprawiły, że turystyka zaczęła stopniowo podlegać zarządzeniom interwencyjnym, nasilającym się z roku na rok. Tym bardziej, gdy zaczęto sobie zdawać sprawę, że znaczenia pomocy, którą ofiarowała turystyka dla zwiększenia dobrobytu narodowego i możliwości rozwoju i użytkowości, którą na przedstawiała.

Na polu gospodarki wewnętrznej interwencja państwa rozpoczęła się od podtrzymywania i popierania podaży turystycznej. Czasami były jednak potrzebne środki pilne, te które powzięła Szwajcaria w stosunku do hotelarstwa są charakterystyczne pod tym względem; sprowadzały się one do stworzenia prawdziwej instytucji samopomocy hotelarskiej, Powiernicze Towarzystwo Szwajcarskie dla Hotelarstwa. Utworzone w 1921 roku, w formie towarzystwa akcyjnego, przy dużym współudziale państwa, instytucja ta umożliwiła oficjalną pomoc w podtrzymywaniu hotelarstwa i przeżyła drugą wojnę światową. Wykorzystując kredyty władz publicznych, a szczególnie przez gwarancję pożyczek, mogła ona zapewnić byt i możność konkurencji dla hotelarstwa szwajcarskiego, początkowo przez uzdrowienie finansów i oddłużenie, później przez udział przy odnawianiu budynków i instalacji, jak również przy modernizowaniu eksploatacji. W następstwie ustawy federalnej z 1 lipca 1966 roku o popieraniu kredytu dla hotelarstwa i miejscowości wypoczynkowych, uzupełnionej uchwałą wykonawczą Rady Federalnej z 23 grudnia 1966 roku, Szwajcarskie Towarzystwo Powiernicze dla Hotelarstwa zostało połączone ze Szwajcarską Spółdzielnią Poręczeń dla hotelarstwa

sezonowego /utworzoną w 1956 roku na zasadzie własności prywatnej/ i przekształcone w towarzystwo spółdzielcze z prawami publicznymi. Szwajcarskie Towarzystwo Kredytowe dla Hotelarstwa z siedzibą w Zurychu, które otwarło swe podwoje 1 stycznia 1967 roku.

Przenysł zakwaterowania musiał być poza tym przedmiotem oficjalnego poparcia, skoro po drugiej wojnie światowej chodziło o jego uruchomienie i przystosowanie do szybko wzrastających wymagań. Zostało to dokonane w dużej mierze przez rozporządzenia wydane na mocy Programu Odbudowy Europejskiej ERP, rozporządzenia które się rozciągnęły również na urządzenia turystyczne, szczególnie odnoszące się do bazy noclegowej.

Rozumie się samo przez się, że między wojnami, turystyka i gałęzie gospodarcze z nią związane były poddane całkowitej reglamentacji ze strony państwa, a szczególnie w Niemczech i we Włoszech. Ta reglamentacja utrzymała się z grubsza w pewnych dziedzinach również po drugiej wojnie światowej, mianowicie w dziedzinie ustawodawstwa odnoszącego się do miejsc pobytu i taryf hotelowych, również w odniesieniu do pewnych przepisów społecznych, na przykład na korzyść personelu hotelowego, te przepisy zostały raczej rozszerzone niż ograniczone.

W liczbie zarządzeń interwencyjnych powziętych między dwiema wojnami w sektorze podaży i które utrzymały się pomimo, że ogólnie biorąc interwencja państwowa zmniejszała się, występują korzyści taryfowe przyznane turystyce przez przedsiębiorstwa transportu publicznego, w pierwszym miejscu kolei.

Zresztą było nieuniknione, że państwo zajęło się finansowaniem urządzeń i nawet eksploatacją nowych urządzeń głównie w krajach na drodze rozwoju, lecz także w rozwiniętych rejonach turystycznych gdy prywatna inicjatywa popełniła błędy względnie była niewystarczająca. Grecja dostarcza w tym względzie

jeden z najbardziej uderzających przykładów, nie licząc naturalnie wypadków gdy ta działalność tak czy owak jest zastrzeżona dla Państwa - na przykład w krajach socjalistycznych.

Istnieją dwie dziedziny, gdzie interwencja narzuca się sama : propaganda turystyczna i turystyka socjalna. Państwo finansuje mniej lub więcej narodową propagandę turystyczną, może na powiedzieć, we wszystkich typowo turystycznych krajach. Stworzono, częściowo w kierownictwach turystyki lub konsisariatach turystyki, oficjalne biura propagandy, którym często poruczone wiele innych jeszcze zadań.

Co się tyczy turystyki specjalnej to jej szybka ekspansja po drugiej wojnie światowej spowodowała coraz silniejsze posunięcia interwencyjne. Co to jest turystyka socjalna ? Po długich dyskusjach na ten temat, definicja ogólnie przyjęta była ta, która jest zawarta w artykule 3 al. 3 statutu BITS - Międzynarodowego Biura Turystyki Socjalnej, z dnia 7 czerwca 1963 roku i która ma następujące brzmienie: "Przez turystykę socjalną BITS rozumie zbiór relacji i zjawisk będących rezultatem współudziału w turystyce warstw społecznych o skromnych dochodach, współudział umożliwiony lub ułatwiony przez zarządzenia o ściśle określonym charakterze społecznym. Wynika z tego, że turystyka socjalna jest ściśle powiązana z samopomocą społeczną i ofiarnością finansową tych, którzy ją organizują."

Poza tym nie ma żadnej tożsamości między turystyką socjalną, z jednej strony a turystyką masową, turystyką robotniczą jak również turystyką popularną, z drugiej strony; turystyka

socjalna odróżnia się wyraźnie od tych ruchów. W zasadzie obejmuje ona wszystkie formy turystyki zwykłej, jednak forma turystyki wypoczynkowej jest przeważająca. Nie miałoby żadnego sensu rozpatrywać turystykę socjalną jako szczególne zjawisko, gdyby nie miała ona swych odrębnych założeń i polityki. Pomiędzy pierwszymi znajdujemy reglamentację wakacji szkolnych i zawodowych. Tworzy ona nawet podstawę turystyki socjalnej i stała się polem coraz obszerniej stosowanych zarządzeń interwencyjnych przez Państwo, które odnoszą się przede wszystkim do czasokresu płatnych urlopów, ich pory oraz wynagrodzeń płacowych w czasie wakacji.

Wzrastająca interwencja Państwa i organizacji prywatnych w te sprawy cechuje również politykę transportową, kwaterunkową i organizację podróży w turystyce socjalnej. Wywołało to znaczne obniżki taryfowe zarówno ze strony kolei, morskich towarzystw okrętowych jak i śródlądowych a przede wszystkim lotniczych jak również organizacji transportu drogowego. Turystyka socjalna znajduje się w czołowie twórców zakwaterowań uzupełniających, biorąc pod uwagę, że się najchętniej posługuje prywatnymi kwaterami a więc pokojami, nieszkaniami, domami i miasteczkami wakacyjnymi jak również campingiem. Uwzględniając fakt, że turystyka socjalna przybiera przeważnie charakter problemu organizacyjnego, podróże, pobyt oferowane przez agencje podróżnicze wyspecjalizowane w tej dziedzinie zawsze odgrywały dużą rolę. Na poziomie międzynarodowym agencje te połączyły się w I.F.P.T.C. - Międzynarodową Federację Organizacji Podróży Popularnych.

W ten lub inny sposób, pomoc finansowa okazała się konieczną, ażeby pozwolić wchodzącym w grę środowiskom na udział w turystyce. Może ona przyjąć formę finansowania konsumpcji, a więc subsydii finansowych przyznawanych bezpośrednio turystom "socjalnym", przede wszystkim urlopowiczom, lub formę finansowania inwestycji urządzeń turystycznych. Obydwie te formy pociągnęły za sobą liczne i ważne interwencje. Pomiędzy tymi, które odnoszą się do finansowania konsumpcji podkreślamy dodatki specjalne, na przykład fundusze wakacyjne, systemy oszczędnościowe i świadczenia ubezpieczeniowe.

Szczególne rozwiązanie zostało zrealizowane w Szwajcarii przez utworzenie Szwajcarskiej Kasy Podróży 22 czerwca 1939 roku. W danym wypadku chodziło o wspólne dzieło użyteczności publicznej związków zawodowych, pracodawców, spółdzielni konsumpcyjnych, przemysłu turystycznego i transportu, handlu detalicznego jak również władz kantonalnych i federalnych, dzieło które obejmuje przez swych członków użytkowników systemu oszczędnościowego, jedną siódmą ludności szwajcarskiej; wprowadzenie tego rozwiązania w krajach członkowskich zostało zalecone przez OCDE. Szwajcarska Kasa Podróży może się poszczycić tym, że jest czystej krwi instytucją turystyki socjalnej. Działa ona zarówno w sektorze finansowania konsumpcji jak i finansowanie eksploatacji urządzeń kwaterunkowych. W pierwszym sektorze osiągnęła w zasadzie ona swój cel przy pomocy czeku REKA, który zastąpił znaczki podróżnicze i zastępuje sposób oszczędzania; zapłaty /przyjmowany przez prawie wszystkie instytucje turystyczne szwajcarskie łącznie z agencjami podróżniczymi dla podróży zagranicznych/ i zniżek, te ostatnie przede wszystkim na koszt pracodawców, związków zawodowych robotniczych i urzędni-

czych, spółdzielni konsumpcyjnych i handlu detalicznego. Strona podaży jest reprezentowana w działalności Szwajcarskiej Kasy Podróży przez tworzenie, finansowanie i eksploatację niasteczek wakacyjnych przeznaczonych do kwaterowania głównie liczych rodzin w warunkach szczególnie korzystnych, częściowo nawet bezpłatnie w ramach odpowiedniej akcji. Szwajcarska Kasa Oszczędności jest uważana za model instytucji tego rodzaju. Doczekała się niezwykłego rozwoju, co wynika z następujących liczb.

Tabela Nr 5.

Rozwój Szwajcarskiej Kasy Podróży
1940 - 1971

	1940	1960	1971
Członkowie /koniec roku/	9'726	214'071	254'219
Sprzedaż czeków i znaczków /Fr./	71'613.-	39'695'084.-	77'273'238.-
Inkaso czeków i znaczków	21'360.-	37'002'189.-	72'257'855.-
Zniżki całkowite /Fr./	1'900.-	5'086'851.-	12'907'064.-
Częściowe /Fr./	1'003.-	3'799'543.-	10'704'446.-
Stan posiadania członków przy końcu roku /Fr./	50'253.-	18'325'820.-	50'103'812.-

Szwajcarska Kasa Podróży była również kolebką inicjatyw dążącej do zorganizowania turystyki socjalnej na płaszczyźnie

międzynarodowej. Pierwsze roalizacje tego rodzaju miały miejsce w formie międzynarodowych kongresów turystyki socjalnej, pierwszy z nich był zorganizowany w Bernie w 1956 roku, drugi w 1959 roku w Wiedniu a trzeci w 1962 roku w Mediolanie.

Od czasu tego ostatniego zdecydowano się na utworzenie stałej organizacji mającej na celu popieranie Międzynarodowej turystyki specjalnej. W tym celu odbył się czwarty kongres w Brukseli, od 5 do 7 czerwca 1963 roku, którego najważniejszym wynikiem było utworzenie BITS - Międzynarodowego Biura Turystyki Socjalnej z siedzibą w Brukseli. Zgodnie ze swoim podwójnym celem a mianowicie informowaniem swoich członków o wszystkich sprawach dotyczących turystyki socjalnej, z jednej strony a koordynacją wysiłków i inicjatywy zainteresowanych ośrodków BITS rozwinęło swoją działalność w obydwu kierunkach i znalazło uznanie i skuteczne poparcie tak organizacji turystycznych socjalnych jak i czynników krajowych i międzynarodowych.

W ramach swojej działalności dotyczącej informacji i koordynacji, BITS zajęło się szczególnie dwiema formami turystyki, które z roku na rok nabierały znaczenia i mają powiązania z turystyką socjalną, a mianowicie turystyka młodzieżowa i turystyka "trzeciego i złotego wieku".

Na rzecz turystyki młodzieżowej, BITS zorganizowało między 18 a 23 września 1967 roku kongres międzynarodowy w Fiuggi /Włochy/, którego głównym rezultatem było ogłoszenie Manifestu Turystyki Młodych. Z tego dokumentu jasno wynika potrzeba pomocy i interwencji państwa i w ostatecznych swoich konkluzjach wzywa on władze publiczne do włączenia się w sprawy:

- a/ wychowania i tworzenia turystyki młodzieżowej,
- b/ kształcenia kadr i działaczy,

- c/ rozruchu urządzeń recepcyjnych, kwaterunkowych i wypoczynkowych,
- d/ finansowania programów rozrywkowych /widowiska publiczne, bezpłatne odwiedzanie muzeów itd/,
- e/ finansowanie wolnych organizacji turystyki młodzieżowej,
- f/ zwolnienia z podatków organizacji nie mających celów zarobkowych a zajmujących się problemami turystyki młodzieżowej,
- g/ usunięcia wszelkich przeszkód biurokratycznych i politycznych w nieskrępowanym ruchu i wolnych spotkaniach młodzieży pochodzącej z rozmaitych krajów.

Analogiczny manifest odnoszący się do turystyki trzeciego wieku został przyjęty przez walne zebranie BITS między 16 a 18 października 1972 roku w Wiedniu /Turystyka złotego wieku. Manifest na przyszłość/. Nie ulega wątpliwości, że turystyka osób mających lata pracy za sobą, znajduje się w pełnym rozkwicie i zasługuje na specjalną uwagę ze strony osób zarówno oficjalnych jak i prywatnych odpowiedzialnych za to. Kroki interwencyjne władz jak i organizacji prywatnych zainteresowanych tą sprawą są nieodzowne. Dotyczą one między innymi pieniędzy wakacyjnych, szczególnie przyznania specjalnego funduszu jak również ułatwień taryfowych udzielanych przez organizacje transportowe, przystosowania urządzeń, usług i cen zakwaterowania, specjalizacji organizacji podróźniczych i odpowiedniego dostępu dla osób starszych do bogactw kulturalnych i humanistycznych /ustanowienie "Paszportu kulturalnego"/, specjalne akcje stowarzyszeń, agencji turystycznych, Narodowych Biur Turystyki /ONT/ i władz duchowych.

Do zanotowania minochodem, że obok dwóch ruchów turystycznych, które zacytowaliśmy, inne ruchy nabrały coraz większej wagi w rozwoju nowoczesnej turystyki, między innymi przede wszystkim również tak zwana turystyka handlowa a szczególnie w swojej odmianie - turystyki kongresowej.

Z punktu widzenia ekonomiki zewnętrznej, reglamentacja turystyki z kraju do kraju mogła być ograniczona przed 1914 rokiem do sprawy przepisów porządkowych i techniki transportowej, gdyż wolność i swobodny ruch towarów, pieniędzy i osób między państwami cechowały sytuację pod panowaniem złotego wzorca. Tylko Rosja, która już wtedy narzucała paszporty odczuwała surowszy reżim.

Tu również pierwsza wojna światowa wprowadziła zmiany. Zamiast wolności i swobodnego ruchu widzimy izolowanie się państw jednych od drugich i restrykcje powstające i rozprzestrzeniające się pod wpływem protekcyjnalizmu i nacjonalizmu jak również bilateralizmu zamiast multilateralizmu postawione pod znakiem zasady narodu najbardziej faworyzowanego cechującej międzynarodowe układy handlowe.

Używana z początku jako argument i w najlepszym wypadku jako lekki środek nacisku w czasie dwustronnych rokowań gospodarczych, turystyka stała się po kryzysie ekonomicznym 1929 - 1930 przedmiotem dwustronnych układów, ażeby zauważyć całym swoim ciężarem całkowicie jako źródło dochodu narodowego. Umowy gospodarcze między Niemcami i Szwajcarią były typowe pod tym względem. Turystyka została wykorzystana jako środek płatności. Uznano ją jako przedmiot kompensacyjny w umowach clearingowych i poddano ją przepisom coraz bardziej rozciągłym i surowym. Przepisy te ustalały zmienne części udziałowe w całości wedle tymczasowo przewidzianego rozrachunku za

eksport niemiecki węgla i ruch turystyczny z Niemiec do Szwajcarii wraz z podaniem określonych kwot na osobę, skąd powstały szczegółowe przepisy dotyczące przyznawania i pobierania wpłat dewiz turystycznych. Analogiczne umowy zostały podpisane pomiędzy całym szeregiem innych państw tego samego wzoru, nawet z podjęciem częściowo ideal kompensacji.

Jedyną różnicą, która zaistniała nazajutrz po drugiej wojnie światowej był fakt, że trudności gospodarcze i wynuszona potrzeba oszczędzania dewiz, nie ograniczały się jak dotychczas do kilku państw ale rozciągały się na liczne kraje także poza Europą. Jedynym sposobem uporządkowania stosunków gospodarczych i płatności między państwami było utrzymywanie układów dwustronnych. Jednak w miejsce clearingowych konwencji, które nie były już akceptowane, zawierano teraz "układy płatności". Spróbowano uruchomić turystykę wprowadzając klauzulę przekazową, co jednak okazało się złudne. Trzeba było rozwinąć to dalej i posunąć się do zobowiązania do pewnych kwot całościowych i na głowę. To zarządzenie znajdujemy w większości układów gospodarczych i płatnościowych zawartych później. Dość często, zabiegi o stosunki turystyczne między państwami wydawały się możliwe tylko za cenę dyskryminacji jakie na przykład "kraje o słabej walucie" stosowały wobec "krajów o mocnej walucie" w przydziałach dewiz turystycznych.

Sytuacja stawiała się nie do utrzymania ale uratowano sprawę we właściwym momencie przez liberalizację płatności łącznie z programem odbudowy europejskiej /ERP/. Dzięki temu programowi i Związkowi Europejskiemu Płatności, jak również stopniowej poprawie sytuacji ekonomicznej i płatniczej

krajów zrzeszonych, zawdzięczany znaczne ułatwienia w świadczeniach turystycznych i przejście do multilateralnego rachunku, który ponaku został wprowadzony. Wynikała ona już z liberalizacji statutu OECE, która od razu zawyrokowała o obowiązku odpowiednich dotacji dla pobytów kuracyjnych. To co zaważyło na szali, był przede wszystkim fakt, że dyskryminacje czynione w przyznawaniu dewiz dla celów turystycznych nagle się skończyły. Były one sprzeczne z rozporządzeniami liberalizacji i nie dyskryminacji. Jedną z najważniejszych konsekwencji tej liberalizacji było zwiększenie indywidualnych dotacji. Niemiecka Republika Federalna wkrótce włączyła się w ten ruch, który we względnie krótkim czasie doprowadziło całkowitej liberalizacji przekazywania płatności między krajami zainteresowanymi w podróżach turystycznych - sytuacja prowizorycznie ukończona na początku 1959 roku urzeczywistnieniem wymienności zagranicznych walut.

Po dokonaniu tego, pozycja turystyki i uwzględnienie jej w zewnętrznej polityce ekonomicznej weszło w nową fazę, mianowicie wielostronnej gospodarki. Zbliżono się do swobody ruchu, która istniała przed 1914 rokiem. Bez wątpienia, nie był to tylko przypadek, że w tych warunkach turystyka była w stanie wrócić do dobrobytu z okresu z przed pierwszej wojny światowej. Z punktu widzenia materialnego, pierwszy rezultat liberalizacji opłat turystycznych było zwiększenie w statucie liberalizacyjnym minimum udziału, który został ustalony następnie jako równowartość 750 \$ na osobę i na podróż turystyczną.

Inna inowacja godna uwagi i zanotowania : wspólna propaganda krajów członkowskich OECE w Stanach Zjednoczonych,

inowacja, którą musiano zaniechać po przystąpieniu do OECE USA, Kanady i Japonii, przystąpienie ktoronu towarzyszyły zmiany w organizacji, od tej chwili nazywającej się OCDE Organizacją Współpracy i Rozwoju Ekonomicznego.

Być może, że przepisy liberalizacyjne nakazane przez Komitet Turystyki OECE/OCDE w sprawie paszportów i wiz jak również wszystkich innych formalności związanych z przekraczaniem granic miały skutek najbardziej trwały. Komitet Turystyki i jego komisje miały cenne osiągnięcia przedstawiając swoje raporty o sytuacji i rozwoju turystyki europejskiej, zamorskiej, jak również wyjaśniając palące problemy turystyki socjalnej, wydajności inwestycji hotelowych itd.

W następstwie OCDE pozostała najpotężniejszą organizacją w zakresie integracji turystycznej. Wszelako inne analogiczne instytucje włączyły się do niej wraz z rosnącą integracją w Europie w ramach Wspólnego Rynku /CEE - Europejska Wspólnota Gospodarcza/ i AELE /Stowarzyszenie Europejskie Wolnej Wymiany Ekonomicznej/. Nie ulega wątpliwości, że w ostatecznym rozrachunku turystyka wyciągnie korzyści z tego posunięcia, biorąc pod uwagę, że jest ono ściśle związane z wzmożoną liberalizacją międzynarodowego ruchu osób i płatności pomimo, że interwencjonizm w dziedzinie turystyki w żadnym wypadku nie zniknie, ale przeciwnie będzie miał raczej tendencje do zyskania zasięgu i znaczenia, szczególnie w ramach wewnętrznej polityki gospodarczej.

VII. Przedmiot badań, doktryna i kształcenie

Turystyka przez swoją poważną pozycję, którą zajmuje w społeczeństwie i gospodarce i którą przedstawiliśmy, musiąka doprowadzić do bardziej wytężonego i aktywnego zajęcia się nią w sposób naukowy.

Stało się to głównie w ramach uniwersytetów. Po Uniwersyteckim Instytucie Turystycznym w Wiedniu, który założono przed drugą wojną światową, zjawily się następne, najpierw w Szwajcarii /St.Gall i Berne/ następnie w Niemczech /Monachium/, we Francji /Aix - En - Provence/ w Zjednoczonym Królestwie Wlk. Brytanii /Guildford i Glasgow/ i w Dani /Kopenhaga/. Analogiczne tendencje dały się odczuć w Stanach Zjednoczonych i w Kanadzie, jak również w krajach socjalistycznych i w Japonii. Coraz bardziej usiłowano włączać turystykę do studiów uniwersyteckich, jednak bez osiągnięcia takiego zaawansowanego i kompletnego rozwiązania jakie zdołano osiągnąć w Szkole Wyższych Studiów Ekonomicznych i Socjalnych w St.Gall jak również w Wiedniu. Do tych instytutów uniwersyteckich można dodać liczbe placówki studiów i urbanistyki, które zajmują się głównie planowaniem i zagospodarowaniem rejonów i miejscowości turystycznych.

W płaszczyźnie zawodowej można stwierdzić analogiczną ekspansję szkół i instytutów zajmujących się kształceniem kadr niższych i wyższych w dziedzinie turystyki i hotelarstwa. W skali międzynarodowej, eksperci naukowci turystyki zrzeszeni są w AIEST - Międzynarodowym Stowarzyszeniu Ekspertów Naukowych Turystyki, założonym w 1949 roku, którego Sekretariat Generalny znajduje się w Bernie. Stowarzyszenie to jest ściśle naukowe i ma cztery kategorie członków, mianowicie członkowie profesorskie, którzy są wykładowcami jakiegoś uznanego uniwersytetu, członkowie zwyczajni, którzy posiadają stopień uniwersytecki i uznane kwalifikacje w dziedzinie badań albo wykształcenie turystyczne, członkowie nadzwyczajni, którzy nie mają stopnia

instytutów uniwersyteckich można dodać liczbe placówki studiów i urbanistyki, które zajmują się głównie planowaniem i zagospodarowaniem rejonów i miejscowości turystycznych.

W płaszczyźnie zawodowej można stwierdzić analogiczną ekspansję

uniwersyteckiego, lecz są w stanie wykazać się dogłębną znajomością wiedzy turystycznej i wreszcie członkowie honorowi, którzy są wybierani dzięki ich wielkim zasługom w dziedzinie badań i kształcenia personelu turystycznego. AIENT stało się międzynarodowym katalizatorem działalności naukowej w dziedzinie turystyki. Posiada ono dwie publikacje reklamowe : swoją kolekcję i Przegląd Turystyczny, ukazujący się kwartalnie. Stara się ono usprawnić kontakty i pracę ekspertów turystycznych i organizuje doroczne kongresy na pośrednictwem których przedstawia się w sposób bardziej oczywisty na szerszym forum zainteresowanych.

Wzmożenie wysiłków naukowych, które można zauważyć od końca drugiej wojny światowej w dziedzinie turystyki, objawia się nie tylko w formie zwiększenia się liczby poszczególnych ekspertów i instytutów badań turystycznych, ale przede wszystkim w usprawnieniu metod badawczych.

Dochodzi się coraz bardziej do studiów obejmujących wielorakie dyscypliny tego problemu. Mogły one się posłużyć lepszymi informacjami dostarczonymi przez pomiary napływu turystów. Usprawnienie tychże nie ograniczyło się jedynie do statystyk turystycznych a nianowicie metody pośredniej zbierania danych ruchu turystycznego, ale również metody bezpośredniej jak sondowanie opinii i ankiety. Jednak w pierwszym rzędzie, podstawą inwestygacji pozostały statystyki.

Rezultaty statystyk turystycznych stały się stopniowo bardziej kompletne i dokładne a to dzięki zwiększonym możliwościom zastosowania metod mecano-graficznych. Poza tym pojęcia podstawowe zostały sprecyzowane w sposób bardziej właściwy. Należy szczególnie podkreślić wysiłki poczynione w tym kierunku przez ONZ. Ale ustalone w tym wypadku dyrektywy

C.N.U.C.E.D. 7/ były przestrzegane i stosowane przez wzrastającą liczbę odpowiedzialnych czynników. Stwierdzenie to dotyczy również stosowania określenia "zwiedzający" w statystykach turystyki międzynarodowej, określenie które oznacza według C.N.U.C.E.D. wszystkie osoby, które udają się do innego kraju, innego niż ten, w którym zwykle zamieszkują dla jakichkolwiek powodów innych niż w celach zarobkowych^{8/}.

Poza tym między tak pojętymi zwiedzającymi gośćmi trzeba rozróżnić :

- a/ turystów, którzy spędzają przynajmniej jedną noc w danym kraju,
- b/ wycieczkowiczów lub gości dziennych, to znaczy wszystkich innych zwiedzających.

Statystyka turystyczna przez usprawnienie metod do jej analizy pozwoliła na stosowanie znacznie odpowiedniejszych współczynników. Poza tymi już opisanymi podkreślić należy współczynnik intensywności turystycznej, który spotkał się ze szczególnym zainteresowaniem władz i przedstawicieli turystyki. Trzeba zwrócić uwagę na fakt, że termin na podwójne znaczenie : z jednej strony chodzi o wyrażenie intensywności ruchu turystycznego w danym rejonie i z tego określenie jego rangi jako obszaru turystycznego, a z drugiej strony przedstawienie wielkości udziału w turystyce, ludności danego rejonu.

7/ C.N.U.C.E.D.: Wytyczne do ustalenia statystyk turystyki
op.cit.

8/ C.N.U.C.E.D. : op.cit. strona 9

Pierwsza metoda dla przejrzystości zilustrowania jest poniżej na przykładzie intensywności turystycznej dwunastu krajów europejskich w 1969 roku.

Tabela Nr 6

Intensywność turystyczna 12 krajów europejskich
w 1969 r.

Kraje	1		2		3	
	Liczby ob-cudzoziemców na mieszkańce	Zasob-rogowanie	Liczby ob-cudzoziemców na mieszkańce	Zasob-rogowanie	Wpływy turystyczne w % na km ²	Zasob-rogowanie
NRF	0,26	12	17,48	9	4'138,76	6
Austria	6,88	2	106,50	1	9'362,07	4
Belgia	0,71	7	31,48	5	9'486,69	3
Hiszpania	1,36	5	39,76	4	2'595,34	9
Francja	0,60	9	21,30	8	1'958,96	10
Wlk. Brytania	1,40	4	15,53	12	3'533,83	7
Grecja	0,67	8	16,92	11	1'133,06	12
Irlandia	7,15	1	64,29	3	2'637,79	8
Włochy	1,25	6	30,70	6	5'418,87	5
Holandia	0,44	10	25,98	7	9'955,36	2
Portugalia	0,42	11	17,47	10	1'813,60	11
Szwajcaria	3,10	3	101,54	2	15'307,48	1

Kraje	4		5	
	Wydatki turystyczne w % na mieszkanca		Punkty	
	Liczby absolutne	Zaszo- rzenio- nie	Punkty	Zaszo- rzenio- nie
NRF	33.42	3	33	9
Austria	32.89	4	11	2
Belgia/Luxembourg	45.48	1	13	3
Hiszpania	2.31	12	30	7
Francja	20.65	7	34	10
Wlk. Brytania	14.01	8	31	3
Grecja	5.42	11	42	12
Irlandia	34.75	5	17	4
Włochy	9.27	9	26	6
Holandia	41.95	3	22	5
Portugalia	7.74	10	42	11
Szwajcaria	42.53	2	8	1

Przy pomocy drugiej metody, to znaczy tej której rezultaty odnoszą się do udziału w turystyce ludności danego kraju, pewne przewidywania dadzą się ustalić. Dr Alfred Koch zajął się nimi w swoim studium odnoszącym się do problemów turystycznych niektórych krajów w basenie śródziemnomorskim . 9/

Poza ulepszonymi metodami statystyki i ankiet turystycznych najlepsza zasadnicza informacja podstawowa pozwoliła na skierowanie badań turystycznych w kierunku badań operacyjnych, metod i teorii "management", doneny "marketing"-u, analizy "cost - benefit" i dogłębnego studium rynku jak również problemów planowania regionalnego i zagospodarowania turystycznego.

9/ Koch, Alfred : Zapotrzebowanie turystyczne ludności europejskiej. /Rocznik Nemieckiego Instytutu Badań Ekonomicznych Turystyki Uniwersytetu Monachijskiego/ 17-ty rok Monachium 1969.

B I B L I O G R A F I A

=====

1. Opracowanie

AIEST - Międzynarodowe Stowarzyszenie Naukowych Ekspertów

Turystyki, Berne :

Publikacje.

Baretje, René: "La demande touristique", praca doktorska,
Uniwersytet d'Aix-Marseille, Aix-en Provence,
1958.

Bernecker, Paul: "Grndlagenlehre des Fremdenverkehrs",
Bd. 1, Wiedeń, 1962.

C.N.U.C.E.D. - Konferencja Narodów Zjednoczonych w sprawie
Handlu i Rozwoju, Genewa: "Wytyczne dot.
ujednolicenia statystyk w turystyce",
Narody Zjednoczone, Nowy York, 1971.

Defert, Pierre: "Structure économique et localisation dans
les régions touristiques", Genewa, 1955.

Duchet, Réne: "Le tourisme á trawers les âges", Paryż, 1949.

Hunziker, Walter: "System und Hauptprobleme einer wissen-
schaftlichen Fremdenverkehrslehre", St. Gal-
len, 1943.

idem "Le tourisme social. Caractères et Problèmes,"
Berne, 1951.

idem "Betriebswirtschaftslehre des Fremdenverkehrs,
I: Der Fremdenverkehrsbetrieb und seine Orga-
nisation", Berne, 1959.

iden "La planification de la comptabilité touristique"/Die Planung im touristischen Rechnungswesen/, Berne 1964.

iden "L'organisation de l'entreprise touristique", Berne, août 1967.

Hunziker, Walter, und Krapf, Kurt: "Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre", Zürich, 1942.

Kaspar, Claude: "Die touristische Verkehrsleitung. Der Einfluss des Fremdenverkehrs auf die Personal-tarife öffentlicher Verkehrsmittel", Zürich und St. Gallen, 1964.

Knebel, Hans-Joachim: "Soziologische Strukturwandlungen in modernen Tourismus", Stuttgart, 1960.

Krapf, Kurt: "La consommation touristique", tłumaczenie z niemieckiego przez René Baretje, Aix-en-Provence, 1964.

Krippendorf, Jost: "Marketing et tourisme", Berne/Francfort s.M., 1971.

Lickorisch, Leonard J., and Kershaw, A.G.: The Travel Trade, London, 1958.

OCDE - Organizacja Współpracy i Rozwoju Ekonomicznego :
"Turystyka międzynarodowa i polityka turystyczna w krajach OCDE", Paryż publikacja roczna.

Schweizerischer Fremdenverkehrsverband: "Fremdenverkehr in Theorie und Praxis. Festschrift für Walter Hunziker," Berne, 1959.

Thomas, Walter: "Handbuch für Fremdenverkehrsbetriebe",
Giessen, 1952.

2. Czasopisma

Le Répertoire des Voyages /The Travel Trade Repertory,
Paris.

Revue de l'Académie Internationale du Tourisme, Monte
Carlo /Monaco/.

Revue de Tourisme /The Tourist Review/ Zeitschrift für
Fremdenverkehr, przegląd turystyczny, wydawany przez
Instytut Badań Turystycznych Uniwersytetu Berneńskiego,
Berne oraz przez Instytut Turystyki i Ekonomiki Transpor-
tu przy Wyższej Szkole Studiów Ekonomicznych i Społecz-
nych w St.Gall; redakcja i administracja w Bernie -
Szwajcaria.

Tourisme Mondial /World Travel, przegląd wydawany przez
UIOOT - Międzynarodowy Związek Oficjalnych Organizacji
Turystycznych, Genewa.

2184